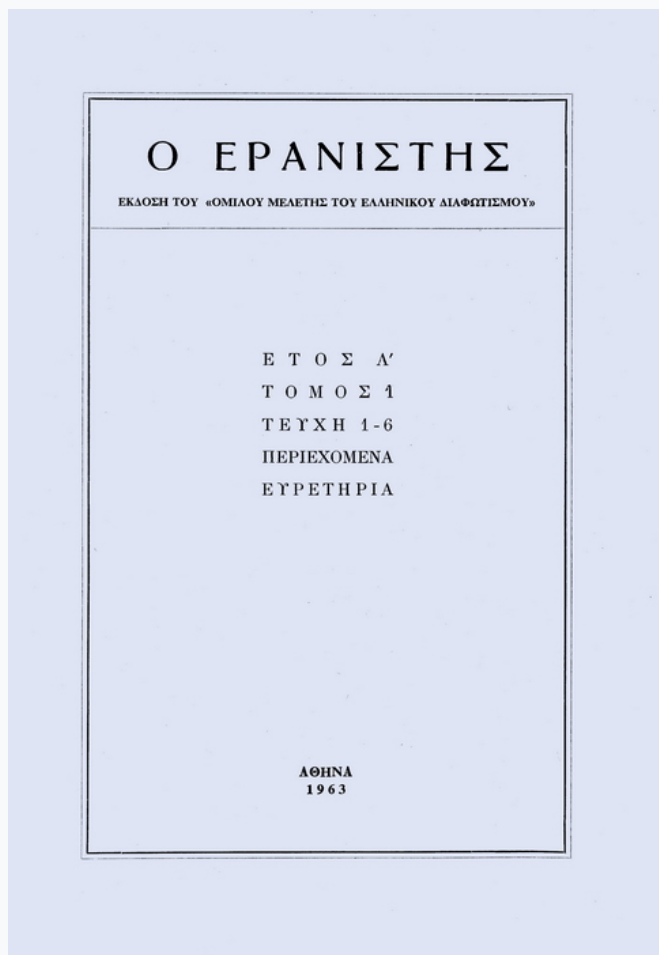

The Gleaner

Vol 1 (1963)

Ιωάννης Δονάς Πασχάλης (1761-1839) (Δuo άγνωστες νεκρολογίες του)

Σπ. Ι. Ασδραχάς

doi: [10.12681/er.9588](https://doi.org/10.12681/er.9588)

Copyright © 2016, Σπ. Ι. Ασδραχάς

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Ασδραχάς Σ. Ι. (2016). Ιωάννης Δονάς Πασχάλης (1761-1839) (Δuo άγνωστες νεκρολογίες του). *The Gleaner*, 1, 117-127. <https://doi.org/10.12681/er.9588>

ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΟΝΑΣ ΠΑΣΧΑΛΗΣ (1761-1839)

(Δυὸ ἄγνωστες νεκρολογίες του)

Τὸ ἀπολογητικὸ ἔργο τοῦ Κερκυραίου λόγιου γιατροῦ Ἰωάννη Δονᾶ Πασχάλη (1761 - 1839) ἔχει αὐτοδύναμη ἀξία, ἱκανὴ νὰ προκα-

1. Πρόκειται γιὰ τὸ ἀνώνυμο καὶ ψευδότοπο ἐκδομένο ἔργο τοῦ Ἰωάννη Δονᾶ: *Lettera di un marchese Francesco Albergati Capacelli* (: Ἰωάννη Δονᾶ) *in apologia alla Lettera del sig. Ab. Compragnoni quella che verte sulla conformità da lui ultimamente scoperta infra Ebrei e Greci*, Lipsia (: Βενετία) 1793· τὸ βιβλίον ἔχει περιγραφεῖ ἀπὸ τὸν E. Legrand, *Bibliographie Ioniennne*, τ. 1, Paris 1910, ἀρ. 520, ποὺ γνωρίζει ἓνα ἀντίτυπο τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης μετ' ἐπίσημα 52005. (N. 4)· ἀντίτυπο σώζεται καὶ στὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη (Ἱστορία 48. Κ.). Ἀπὸ ἐπανάληψη μιᾶς λαθεμένης πληροφορίας ποὺ δίνει ὁ Σάθας, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, Ἀθήνα 1868, σ. 608 τὸ βιβλίον φέρεται σὲ μερικοὺς συγγραφεῖς τυπωμένο στὰ 1773: Π. Χιώτης, *Ἱστορικά Ἀπομνημονεύματα Ἐπιανήσου*, τ. 6, Ζάκυνθος 1887, σ. 403· Ε. Γ. Πρωτοφάλλτης, *Ἡ ἐπαναστατικὴ κίνησις τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸν δεύτερον ἐπὶ Αἰκατερίνης Β' ρωσοτουρκικὸν πόλεμον* (1787 - 1792), ΔΙΕΕ, 11 (1959), σ. 107. Τὸ βιβλίον τοῦ Δονᾶ μεταφράστηκε ἐλληνικὰ καὶ ἐκδόθηκε στὰ 1802 μετ' τὸν τίτλον: *Ἐπιστολὴ ἀπολογητικὴ ἐνὸς Μαρκίωνος Φραγκίσκου Ἀλβεργάτου Καπακέλλου κατὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Κυρ' Ἀββᾶ Κομπανώνου Ἀναστρεφομένης περὶ τὴν ὁμοιότητα, νεωστὶ παρ' ἐκείνου ἀνακαλυφθεῖσαν Ἀναμέσον Ἑβραίων καὶ Ἑλλήνων μεταπεφρασμένη ἐκ τῆς Ἱταλικῆς γλώσσης εἰς τὸ ἀπλὸ - ἐλληνικόν*, αὐβ'. Ἐνετίησι, 1802. Παρὰ Πάνω Θεοδοσίου τῷ ἐξ Ἰωαννίνων (περισσότερα βιβλιογραφικὰ στοιχεῖα στὸ Legrand, ἔ.ἀ., τ. 1, ἀρ. 601 καὶ Γκίνη - Μέξα, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία*, τ. 1, ἀρ. 123)· ἡ μετάφρασις εἶναι πιστὴ μετ' ἁρκοὺς προσθήκας. Παρὰ τὴν ἀνωνυμίαν φαίνεται πὼς ἔγινε γρήγορα γνωστὴ ἡ πατρότης τοῦ ἔργου. Ὁ Ζαβίρας, *Νέα Ἑλλάς*, Ἀθήνα 1872, σ. 368, ποὺ οἱ πληροφορίες του φθάνουν ὡς τὰ 1805, ἤξερε ὅτι συγγραφέας τοῦ ἔργου ἦταν ὁ Δονᾶς, ἀγνοοῦσε ὅμως ὅτι τοῦτο εἶχε τυπωθεῖ: «οὗτος ἔγραψεν ἀναίρεσιν τοῦ συγγράμματος Ἀββᾶ τοῦ Κομπανιώνη Ἰταλιστὴ (...). σώζεται ἔτι ἀνέκδοτος». Στὰ 1814 βρισκομε μιὰ τυπωμένη μαρτυρία, ποὺ ἀποδίδει τὴν Ἐπιστολὴ ἱστορικοκριτικὴ, Τεργέστη 1814, τοῦ Λουδοβίκου Σωτήρη ἀναφέρει (σ. 217 πβ. καὶ σ. 74) τὸ Δονᾶ μετ' τὰ ἐξῆς: «Ἰωάννης Δονᾶς Κερκυραῖος ἐξέδωκε ἐν Βενετίᾳ τῷ 1823 (sic) εἰς ἀναίρεσιν κατὰ τοῦ συγγράμματος τοῦ Ἀββᾶ Κομπανώνη, τοῦ κατὰ τῶν παλαιῶν καὶ νεωτέρων ἐλλήνων δισηδαιμόνως συγγράψαντος». Ἡ ἐλληνικὴ μετάφρασις τῆς *Lettera di un marchese* μᾶλλον δὲν φαίνεται ὅτι

λέσει τὴν ἔρευνα γύρω ἀπὸ ὅσα θέματα ἀφοροῦν στὸ συγγραφέα του. ἡ ταύτιση τοῦ Ἀνώνυμου τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας» μὲ τὸ Δονᾶ ἔχει γραφεῖ ἀπὸ τὸ Δονᾶ. Ἀπὸ τὰ ἐσωτερικὰ τεκμήρια ποὺ παρέχει τὸ ἑλληνικὸ κείμενο, μπορεῖ νὰ ὑποδειχθεῖ ἓνα, τὸ ἀκόλουθο: στὴ σ. 111 τῆς «Ἐπιστολῆς» (καὶ στίς σ. 249—50 τῆς ἰταλικῆς ἐκδόσεως) μνημονεύεται ὁ Ἰωάννης Λίτινος καὶ ὑπάρχει μιὰ λαθεμένη πληροφορία σχετικὰ μὲ τὸν τόπο ἐκδόσεως τοῦ ἔργου τοῦ Ἀσφαλῆς ὁδηγία τῆς κατὰ Χριστὸν ἡθικῆς ζωῆς..., Πάδοβα 1777 (E. Legrand, *Bibliographie Hellénique XVIII s.*, τ. 2, ἀρ. 806· πβ. *Bibliographie Ioniennne*, τ. 1, ἀρ. 434)· σὲ ὑποσημείωση (ποὺ φυσικὰ δὲν ὑπάρχει στὴν ἰταλικὴ ἐκδοση) διορθώνεται ἡ λαθεμένη πληροφορία καὶ ἀναγράφονται καὶ κάποια ἄλλα ἔργα τοῦ Ἰωάννη Λίτινου ἢ ἀποδιδόμενα σ' αὐτόν, ἐκδομένα μετὰ τὸ 1793: «ἐτυπώθη τοῦτο τὸ βιβλίον ὅχι εἰς Βενετίαν ἀλλ' εἰς Παταύιον ἔνθα ἦν Σχολάρχης: νωστὶ δὲ ἐν Βενετία ἐξεδόθησαν τρία ἄλλα ἐπιγραφόμενα τὸ ἐν «Σύνταγμα Θεολογικὸν» (...), τὸ ἕτερον «Λόγοι ὑψηλῆς Θεολογίας ἀνάπλεω» καὶ τρίτον «Ἐπιτομὴ τοῦ Συγγράμματος τοῦ Δοκίμου περὶ Ἀνθρωπίνης Διανοίας», μεταφρασθεῖσα ἐκ τῆς Ἀγγλικῆς εἰς τὴν νωτέραν Ἑλλήνων γλῶσσαν: καὶ τούτων πιθανώτατον νὰ εἶναι ὁ Συγγραφεὺς ὁ αὐτὸς Λίτινος ἀγκαλὰ διὰ μετριοφροσύνην δὲν ἠθέλησε νὰ σημειωθῇ τὸ ὄνομά του». (Γιὰ τὴ μετάφραση τῆς Ἐπιτομῆς τοῦ Locke βλ. Α. Ἀγγέλου, *Πῶς ἡ νεοελληνικὴ σκέψη ἐγνώρισε τὸ «Δοκίμο» τοῦ John Locke*, «Ἀγγλοελληνικὴ Ἐπιθεώρηση», 7/6(1954), σ. 128 - 149, ἰδιαίτερα σ. 132, 138 - 9· τὸν πλήρη τίτλο τῆς «Ἐπιτομῆς...» (Βενετία 1796) παρέχει ὁ Legrand, *Bibliographie Ioniennne*, τ. 1, ἀρ. 533· ὁ H. O. Christophersen, *A bibliographical introduction to the study of John Locke*, Oslo 1938, σ. 98 βεβαιώνει ὅτι ἡ Ἐπιτομὴ τοῦ 1796 (δηλαδὴ στὸ ἔργο τοῦ Λίτινου) εἶναι μετάφραση τῆς ἀγγλικῆς ἐπιτομῆς τοῦ Δοκίμου τοῦ Locke ἀπὸ τὸν John Wynne (πβ. αὐτ., σ. 28-9) ποὺ πρωτοκυκλοφόρησε στὰ 1696. Τ' ἄλλα δυὸ βιβλία πρέπει νὰ ταυτισθοῦν μὲ τὰ: *Σύνταγμα γραφικῆς Θεολογίας...*, Βενετία 1795 καὶ *Λόγοι δεκαεπτά παιδείας φυσικῆς καὶ θρησκείας καὶ Χριστιανικῆς ὑψηλῆς θεολογίας ἀνάμειστοι*, Βενετία 1796). Εἶναι φυσικὸ νὰ δεχθεῖ κανεὶς ὅτι ἂν ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας εἶχε μεταφράσει τὸ ἔργο του, δὲ θὰ ἐπανόρθωνε τὴ λαθεμένη πληροφορία τοῦ ἀρχικοῦ του κειμένου σὲ ὑποσημείωση ἀφήνοντας ἀδιόρθωτο τὸ σχετικὸ σημεῖο στὸ σῶμα τοῦ κειμένου τῆς ἑλληνικῆς μετάφρασης· ἡ γλωσσικὴ ἄλλωστε καὶ ὑφολογικὴ ὁμοιότητα ἀνάμεσα στὸ κείμενο καὶ στὴν ὑποσημείωση ἀποκλείει τὸ ἐνδεχόμενο νὰ προστέθηκε ἡ δευτέρη αὐθαίρετα ἀπὸ ἄλλο πρόσωπο ποὺ ἴσως ἐπιμελήθηκε τὴν ἐκδοση.

Μὲ τὸ ἔργο τοῦ Δονᾶ πρέπει νὰ συσχετισθοῦν ἄλλα δυὸ ἀπολογητικὰ ἔργα. Τὸ πρῶτο ἀποδίδεται στὸ Γιαννιώτη Στέφανο Νικολαΐδη, ποὺ πέθανε στὰ 1793, τὸ χρόνον δηλαδὴ τῆς ἐκδόσεως τῆς *Lettera di un Marchese ὁ Ζαβίρας*, ἔ. ἀ., σ. 536 σημειώνει ὅτι ὁ Νικολαΐδης ἔγραψε «ἀναίρεσιν εἰς τὸ τοῦ ἀββᾶ Κομπανιώνη φρενοβλαβὲς σύγγραμμα τὸ κατὰ τῶν γραικῶν ἐν Βενετία ἐκδοθέν», τὸ βιβλίον ὅμως αὐτὸ τοῦ Γιαννιώτη λόγιου δὲ φαίνεται ὅτι εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος καὶ ἴσως δὲν εἶναι ἄστοχο νὰ ὑποφασθεῖ κανεὶς ὅτι ὁ Ζαβίρας διαστέλλει ἐδῶ ἓνα καὶ τὸ ἴδιο ἔργο, δηλ. τὴν «Ἐπιστολὴν» τοῦ Δονᾶ. Τὸ δεύτερο ἀπολογητικὸ ἔργο γράφηκε ἀπὸ τὸ Λευκαδίτη Λουτζή Σωτήρη στὰ

προσφέρει ἕναν πρόσθετο λόγο γιὰ τὴ σκοπιμότητα τῆς ἔρευνας αὐτῆς καὶ ὧς ἕνα σημεῖο τὴν καθορίζει: ὑποβάλλει τὴν εὐλογητὴν ἀνάγκη ν' ἀντιμετωπισθοῦν τὰ τεκμήρια τὰ σχετικὰ μὲ τὸ Δονᾶ καὶ σὰν ἐνδείξεις ποὺ ὁδηγοῦν στὴν παραδοχὴ ἢ στὴν ἀπόρριψη τῆς ταύτισής του μὲ τὸν Ἀνώνυμο. Ἔτσι ἡ ὑπόδειξη ἐδῶ δυὸ ἄγνωστων νεκρολογιῶν τοῦ Δονᾶ ἐγγράφεται στὸ πλαίσιο τῆς ἔρευνας ἐκείνης ποὺ μπορεῖ νὰ προσανατολισθεῖ στὸν παραπάνω διπλὸ στόχο, γιατί τὸ περιεχόμενο τῶν νεκρολογιῶν σ' ἕνα τουλάχιστο σημεῖο διασταυρώνεται μὲ τὴν ἐπιχειρηματολογία ποὺ ἐκτέθηκε γιὰ νὰ στηριχθεῖ ἡ ταύτιση τοῦ Ἀνώνυμου τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας» μὲ τὸν Ἰωάννη Δονᾶ.³

Οἱ βιογράφοι τοῦ Δονᾶ⁴ μολονότι καλύπτουν μὲ τίς πληροφορίες ἀρχαῖα ἑλληνικά, ἀλλὰ τὸ κείμενο αὐτὸ δὲν ἐκδόθηκε· ἀντίθετα εἶδαν τὴ δημοσιότητα δυὸ μεταφράσεις του, μιὰ στὰ νέα ἑλληνικά καὶ μιὰ στὰ ἰταλικά. Ἡ πρώτη κυκλοφόρησε στὰ 1814 ἀπὸ τὸν Ἀναστάσιο Ἀμπελακιώτη μὲ τὸν τίτλο: Ἀπολογία ἱστοριοκριτικῆ, συνιεθεῖσα μὲν ἑλληνιστὶ ὑπὸ τινος φιλογενοῦς Ἑλληνοσ, ἐπεξεργασθεῖσα δὲ εἰς τὴν κοινὴν διάλεκτον τῶν Ἑλλήνων μετὰ τινων σημειωμάτων ὑπὸ Ἀναστασίου ἱερέως καὶ οἰκονόμου τῶν Ἀμπελακίων, τῶν ἐπὶ τῶν Θεταλικῶν Τεμπῶν κειμένων, παρ' οὗ καὶ ἰδίᾳ δαπάνῃ ἐξεδόθη χάριν τῶν ὁμογενῶν δι' ἐπιστίας Σπυρίδωνος Πρεβέτου, Ζακυνθίου. Ἐν Τριεστίῳ, ἐν τῇ τυπογραφίᾳ Γάσπαρος Βάις. 1814. Ἡ ἰταλικὴ μετάφραση, ἐκπονημένη ἀπὸ τὸ Σπυρίδωνα Πρεβέτο, κυκλοφόρησε μετὰ ἀπὸ τέσσερα χρόνια, μολονότι εἶχε ἀναγγελθεῖ ἀπὸ τὸν Ἀμπελακιώτη στὸν πρόλογο (σ. ι') τῆς Ἀπολογίας ἱστοριοκριτικῆς· ἔχει τὸν τίτλο: *Apologia storico - critica composta in greco - litterale dal sig. Luigi Sottiri maggiore imperiale russo, e dottore di medicina, e tradotta nell' italiano dal sig. Spiridione Prevetto maestro dello scolastico greco Istituto in Trieste*. Trieste, 1818... Gasparo Weis. Ἡ ἰταλικὴ μετάφραση τοῦ Πρεβέτου εἶναι κοντὰ στὸ πρωτότυπο τοῦ Σωτήρη, ἐνῶ ἡ νεοελληνικὴ τοῦ Ἀναστασίου Ἀμπελακιώτη ἔχει ἀρκετὲς προσθήκες, ἀνάμεσα στίς ὁποῖες καὶ ἕναν κατάλογο λογίων (σ. 210 - 223). Ὁ Σωτήρης χρησιμοποίησε τὸ Δονᾶ καὶ πῆρε ἀρκετὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὸ βιβλίον του, πληροφορικὰ καὶ μεθοδικά. Μιὰ πολὺ σύντομη ἀνάλυση τῆς «Ἀπολογίας ἱστοριοκριτικῆς» βλ. στὸν Ε. Γ. Πρωτοψάλτη, ἔ. ἀ., σ. 106 - 108.

2. Τὴν ταύτιση τῶν δύο συγγραφέων ὑποστήριξε ὁ Γ. Βαλέτας, Ἑλληνικὴ Νομαρχία, ἐκδ. 3η, Ἀθήνα 1957, σ. νγ' - ζη', ἰδιαίτερα σ. νδ' - νη'.

3. Σποραδικὲς εἶναι οἱ πληροφορίες τοῦ Λαυρέντιου Βροκίνη, Βιογραφικὰ Σχεδάρια, τεῦχος 1, Κέρκυρα 1877, σ. 9, 14, 19, 42, 98, 215, ποὺ ὑπολόγιζε (ἔ. ἀ., σ. 407, σημ. 172) νὰ περιλάβει στὸ 2ο τεῦχος τῶν Βιογραφικῶν Σχεδარიῶν (Κέρκυρα 1880) βιογραφία τοῦ Δονᾶ· ἡ ὑπόσχεση αὐτὴ ἔμεινε ἀνεκπλήρωτη. Μὲ συντομία τὸν βιογραφεῖ ὁ Π. Χιώτης, ἔ. ἀ., τ. 6, σ. 402 - 404, πβ. σ. 235 καὶ ὅχι χωρὶς κάποιες συγχύσεις σχετικὰ μὲ τὴν ἐκδοσὴ τῆς *Lettera di un marchese* καὶ τῆς Ἐπιστολῆς Ἀπολογητικῆς. Γενικὲς καὶ ὅχι πάντοτε σωστὲς εἶναι καὶ οἱ πληροφορίες τῶν γενικῶν ἔργων: Ζαβίρας, ἔ. ἀ., σ. 368· Α. Παπαδόπουλος - Βρετός, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, τ. 1, σ. ι', σημ. α',

τους όρισμένα πεδία άπαραίτητα για ένα στοιχειώδες βιογραφικό σημείωμα, ώστόσο αφήνουν άκάλυπτα και άλλα έξίσου άπαραίτητα: άγνοούν λόγου χάρη τó έτος τής γέννησης και τού θάνατού του ή πα-ραδίδουν με τρόπο έλλιπή κι άλλοτε γενικό όσες δραστηριότητες ανά-πτυξε σάν κοινωνικός παράγοντας στην Κέρκυρα, όπου έκτός από την έπαγγελματική φαίνεται ότι είχε και μιάν αξιόλογη άνθρωπιστική και πνευματική άκτινοβολία. Η ταύτισή του άλλωστε με τόν 'Ανώνυμο τής «Νομαρχίας», άν και δέν είναι δυνατό ν' άπορριφθεί με κάποιο άποφασιστικό στοιχείο, στηρίζεται σέ έπιχειρήματα άμφίβολου άπο-δεικτικού κύρους: όμοιότητες ανάμεσα στο γνωστό του έργο «'Επιστολή 'Απολογητική» και στην «'Ελληνική Νομαρχία», ένδεχόμενα οδηγούν περισσότερο σέ κοινούς τόπους, σέ κοινή πηγή ή τέλος σέ κοινή επί-δραση παρά σέ άναγωγή σέ κοινό συγγραφέα: όταν μάλιστα οί όμοιό-τητες είναι γλωσσικές ή ύφολογικές θά πρέπει ν' αντιμετωπισθούν με την έπιφύλαξη ότι ίσως ή μετάφραση τής «'Επιστολής 'Απολογητικής» νά μήν έχει γίνει άπό τόν ίδιο τó Δονά αλλά άπό κάποιον άλλο 'Επα-νήσιο λόγιο. Ένα άπό τά στοιχεία όπου βασίσθηκε ή έκδοχή ότι ó Δονάς είναι ó συγγραφέας τής «Νομαρχίας» είναι ó χρόνος τού θάνα-του τού Κερκυραίου λόγιου: ó Γ. Βαλέτας καταλήγοντας άπό τó ένα μέρος στο όχι άναγκαστικό συμπέρασμα ότι ó 'Ανώνυμος δέν πρέπει νά ήταν ζωντανός μετά την 'Επανάσταση και έχοντας άπό τó άλλο τή λαθεμένη αντίληψη ότι ó Δονάς είχε πεθάνει πριν άπό τόν 'Αγώνα, ένισχύθηκε άπ' αυτά τά δυό έπισφαλή έπιχειρήματα στη διατύπωση τής άποψής του ότι πίσω άπό την άνωνυμία τής «'Ελληνικής Νομαρ-χίας» κρύβεται ó Δονάς. Όστόσο άπό τίς δυό νεκρολογίες προκύπτει

τ. 2, σ. 121. Σάθας, έ. ά., σ. 608. 'Ο Γ. Βαλέτας, έ. ά., σ. νε'- νη' συγκεντρώνει όρισμένες μνείες για τó Δονά, χωρίς ν' αναφέρει πάντοτε την προέλευσή τους και νά τίς διαμορφώνει σέ μεθοδικό βιογραφικό σημείωμα: μερικές ανακρίβειες άλλωστε δέν άποφεύχθηκαν: έτσι δέ μνημονεύεται ή ιταλική έκδοση (1793) τής άναίρεσης τού βιβλίου τού Compagnoni και παρουσιάζεται ή έλληνική της μετάφραση σάν πρωτότυπη ή όχι άκριβής μεταφορά μιās λαθεμένης πληροφο-ρίας τού Π. Χιώτη, έ. ά., τ. 6, σ. 403 δημιουργεί σύγχυση και γύρω άπό την 'Επιστολή τού Δονά και γύρω άπό την 'Απολογία τού Σωτήρη, ή όποία έμφανίζεται σάν έργο τυπωμένο πριν άπό την 'Επιστολή: άνεπιβεβαίωτες είναι και οί πληροφορίες για την ήπειρωτική καταγωγή τού Δονά και για τόν τόπο τής διαμονής του γύρω στο χρόνο τής έκτύπωσης τής «'Ελληνικής Νομαρχίας». Τó Πασάλης πού συνοδεύει τó όνομα τού Δονά ήταν τó βαφτιστικό τού πατέ-ρα του, τόν όποίο μνημονεύει στα 1780 ó Νικόλαος 'Αρλιώτης, Χρονικά, «Κερκυραϊκά Χρονικά», 8 (1960), σ. 82, 84. —'Ο γιατρός Νικόλαος Δονάς, πού τόν βιογραφεί σύντομα ó Π. Χιώτης έ. ά., σ. 404 ήταν γιός τού 'Ιωάννη

ὅτι ὁ ὑποτιθέμενος συγγραφέας τῆς «Νομαρχίας» πέθανε στὰ 1839, στίς 10 τοῦ Σεπτέμβρη (ν. ἡμ.) καὶ σὲ ἡλικία 78 χρονῶν· συνεπῶς ἂν ὁ χρόνος τοῦ θανάτου τοῦ Ἀνώνυμου εἶναι μιὰ ἔνδειξη γιὰ τὴν ταύτισή του, ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ Δονᾶ, τι καὶ γιὰ τὸ Σπάχο, τὸν Κωλέττη καὶ τὸν Περραιβό, πέθανε δηλαδὴ κι αὐτὸς καθὼς κ' ἐκεῖνοι μετὰ τὴν Ἐπανάσταση.

Τὰ κείμενα ποὺ παρουσιάζονται ἐδῶ εἶναι δυὸ ἐπιτάφιοι ἐκφωνημένοι πάνω στὸ νεκρὸ τοῦ Δονᾶ, ὁ πρῶτος ἀπὸ τὸν Κερκυραῖο γιατρὸ Σπυρίδωνα Ἀρβανιτάκη (1809 - 1875)⁴ κι ὁ δεῦτερος ἀπὸ τὸ Γιαννιώτη Παναγιώτη Λαζαρά (1800 - 1878), γιατρὸ κι αὐτόν, τὸν ἴδιο ποὺ ἔξη χρόνια πρὶν εἶχε νεκρολογήσει τὸν Κοραῖ στὸ Παρίσι.⁵ Καὶ τοὺς δυὸ ἐπικηδεῖους τοὺς ἔχει καταχωρίσει στίς στήλες τῆς ἡ «Ἐφημερίς τῶν Ἠνωμένων Κρατῶν τῶν Ἰονίων Νήσων» τὸ κείμενο τοῦ Ἀρβανιτάκη, δημοσιευμένο στὸ φύλλο 455 τῆς 2.9.1839 (ἔτος παλαιό), σ. 12, ἔχει τὸν τίτλο: «Πένθιμον Λογίδριον ἐκφωνηθὲν εἰς τὴν ταφὴν τοῦ ἄξιμνῆστου καὶ ἀξιωμακαρίστου Δ.ρος Ἰωάννου Δονᾶ». Τὸ περιεχόμενόν του ἐξαντλεῖται σὲ μιὰ τυπικὴ ἐξύμνηση τῶν ἀρετῶν τοῦ τιμώμενου νεκροῦ καὶ ἂν δὲν ψευτίζει σὲ ἄκαιρες πανηγυρικὲς ἐξάρσεις, πάντως δὲν προσφέρεται σὲ ἀποθησαύριση βέβαιων εἰδήσεων· ἀπὸ τὸ βραχύλογο κείμενο τοῦ Ἀρβανιτάκη ἡ παρακάτω περικοπὴ φαίνεται ὅτι ἀνταποκρίνεται καὶ στὴν εἰκόνα τοῦ νεκροῦ καὶ στὴ δική μας διάθεση γιὰ ἀποθησαύριση γενικῶν ἔστω πληροφοριῶν: «Μόλον ὅτι τὰ ἐκδοθέντα αὐτοῦ συγγράμματα εἶναι πολλὰ ὀλίγα, δεχθῆτε ὅμως Κύριοι εἰς μνήμην ὅτι ἡμπορεῖ τις νὰ ὑπηρετήσῃ τὰς Ἐπιστήμας κατὰ διαφόρους τρόπους, καὶ μάλιστα ὅστις ἀσχεῖται τὴν Ἱατρικὴν τέχνην μὲ σωφροσύνην, μ' ἀφιλοχρηματίαν καὶ σοφῶς, τὴν ἀνυψώνει — δὲν ἀμφιβάλλω — περισσότερον εἰς τιμὴν τῶν ἀνθρώπων, ἀπὸ τὰς πλέον λαμπρὰς ἀνακαλύψεις ἐνὸς ἄλλου συγγραφέως».

Ἀξίζει νὰ παρατηρηθεῖ ἡ μνεῖα τῶν «πολλὰ ὀλίγων» συγγραμμάτων (ἐφ. «Ὁ Ἐπόπτης» ἔτος Β', φ. 53 (25.5.1875), σ. [4]: «τοῦ Κ.ου Δ.ρος Νικολάου Δονᾶ π. Δ.ρος Ἰωάννου»).

4. Βλ. πρχ. γι' αὐτόν Π. Χιώτης, ἔ. ἀ., τ. 6, σ. 307· Σπ. Ἀρδαβάνης - Λιμπεράτος, Ἐπιανήσιοι ἱατροὶ διακριθέντες εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ τὰ γράμματα, Κέρκυρα 1938, σ. 13· Γ. Ι. Σαλβάνος - Β. Σαλβάνου, Ἡ Ἰόνιος Ἀκαδημία, ὁ ἴδρυτής αὐτῆς κόμης Γύλφορδ. οἱ καθηγηταὶ καὶ σπουδασταὶ αὐτῆς, Ἀθήνα 1949, σ. 79. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι στὰ 1837 ὁ Ἀρβανιτάκης ἀφιέρωσε στὸ Δονᾶ μιὰ του μελέτη μὲ τὸν τίτλο *De l'emploi thérapeutique des principes actifs du quinquina dans les fièvres intermittentes...* Κέρκυρα 1837.

5. Ν. Α. Βέης, Εἰσαγωγή σὺς μελέτες γιὰ τὸν Κοραῖ (=Κοραῖ, Ἐκλεκτές

μάτων του Δονᾶ. Δὲν μπορεῖ νὰ ξέρει κανεὶς ἂν ὁ Ἀρβανιτάκης κυριολεκτοῦσε μιλώντας γιὰ περισσότερα ἀπὸ ἓνα ἐκδομένα ἔργα τοῦ Δονᾶ ἢ ἂν ὑπολόγιζε τὴν «Ἐπιστολὴ» καὶ τὸ ἀρχικὸ ἰταλικό της κείμενο σὰ δυὸ ξεχωριστὰ ἔργα, καὶ αὐτὰ εἶναι ποὺ ἀποκαλεῖ «πολλὰ ὀλίγα συγγράμματα». Πιὸ φρόνιμο ὅμως εἶναι νὰ δεχθεῖ κανεὶς ὅτι πραγματικά εἶναι πιθανὸ νὰ λαθάνουν κάποια τυπωμένα ἔργα τοῦ Δονᾶ· οἱ ὁμιλίες του στὴν Ἰονικὴ Ἀκαδημία,⁹ τῆς ὁποίας ἦταν μέλος, υποβάλλουν ἀβίαστα τὴν ὑπόνοια ὅτι τουλάχιστο κάποιες ἀπ' αὐτὲς πῆραν τὸ δρόμο τῆς δημοσιότητας.

Ὁ μακρότερος λόγος τοῦ Λαζαρά τυπώθηκε στὸ φύλλο 463 τῆς 28.10.1839 (ἔτος παλαιό), σ. 11 - 12 τῆς «Ἐφημερίδος τῶν Ἠνωμένων Κρατῶν τῶν Ἰονίων Νήσων» κατέχει τὶς δυὸ στήλες καὶ τῶν δυὸ σελίδων 11 καὶ 12 καὶ ὁ τίτλος του εἶναι γραμμένος στὴν ἀριστερὴ στήλῃ τῆς 11ης σελίδας μετὰ ἀπὸ τὸ τέλος ἑνὸς ἄλλου κειμένου, ποὺ ἔχει γυρίσει στὴν ἀρχὴ τῆς στήλης αὐτῆς:

Σελίδες, εἰσαγωγὴ Νίκου Α. Βέη, ἐπιμέλεια Μ. Χ. Οἰκονόμου, «100 Ἀθάνατα Ἔργα», ἀρ. 5, ἐκδ. οἶκος Γ. Παπαδημητρίου, Ἀθήνα 1951) σ. 67 - 68.

6. Παραθέτει τοὺς τίτλους ἀπ' αὐτὲς τὶς ὁμιλίες ὁ Μ. Μουστοξύδης, *Περὶ τῶν ἐν Κερκύρᾳ Ἀκαδημιῶν καὶ τῶν συγχρόνων αὐταῖς λογίων* [=Ἱστορικῶν καὶ φιλολογικῶν ἀναλέκτων... τόμος πρῶτος, Κέρκυρα 1872] σ. 20. «Ὁ Λαυρέντιος Βροκίνης, ἔ. ἀ., τεύχος 1, σ. 14 κάνει λόγο γιὰ τὶς ἀπουκίλες συγγραφῆς τοῦ Δονᾶ, χωρὶς νὰ τὶς καθορίζει. Στὴν ἐκδοχὴ ὅτι πρέπει ν' ἀναζητηθοῦν κάποια ἄγνωστα γραπτὰ του ὁδηγεῖ καὶ ἡ ὑπαρξὴ ἑνὸς μονόφυλλου γραμμένου ἀπὸ τὸ Δονᾶ καὶ ἐνταγμένου στὸν κύκλο τῶν δραστηριοτήτων τῆς Ἀγροτικῆς Ἐπιτροπῆς· τὸ μονόφυλλο ἔχει τὸν τίτλο *Discorso della commissione agraria diretto a quei abitanti che s' interessano per la prosperità della campagna di Corfù*, Κέρκυρα 1811 καὶ ἔχει βιβλιογραφηθεῖ ἀπὸ τὸ Legrand, *Bibliographie Ionienne*, τ. 1, ἀρ. 838.—Γιὰ τὴν Ἰονικὴ Ἀκαδημία βλ. τὴν περιεκτικὴ μελέτη τοῦ Στ. Θ. Λάσκαρι, *L'Académie Ionienne, un Institut littéraire à Corfou sous la domination napoléonienne*, ἀνάτυπο μὲ ἰδιαίτερη σελιδαρίθμηση (σ. 16) ἀπὸ τὴ «*Revue des études napoléoniennes*», Νοέμβρης - Δεκέμβρης 1925. Γιὰ τὴ συμμετοχὴ τοῦ Δονᾶ στὴν Ἀκαδημία καὶ στὴν Ἀγροτικὴ Ἐπιτροπὴ βλ. Α. Βροκίνης, ἔ. ἀ., τεύχος 1, σ. 14 - 15, 215· Π. Χιώτης, ἔ. ἀ., τ. 6, σ. 235. Περισσότερο ἀκατατόπιστοι εἴμαστε γιὰ τὸ ρόλο του στὸν Ἱατρικὸ Σύλλογο, ὅπου ἐπίσης πῆρε μέρος καὶ χρημάτισε γενικὸς γραμματέας τουλάχιστο στὰ 1810: Α. Βροκίνης, ἔ. ἀ., τ. 1, σ. 19· Γ. Κεφαλлонίτης, *Ἱστορία τοῦ Ἀσικοῦ Νοσοκομίου Κερκύρας*, Κέρκυρα 1940, σ. 77, 78· *Gazzetta degli Stati Uniti delle Isole Ionie*, φ. 555 (4/18.8.1828), σ. 1, φ. 568 (30/15.11.1828), σ. 1, φ. 581 (2/14.2.1829), σ. 7, φ. 589 (30/11.4.1829), σ. 5, φ. 603 (6/18.6.1829), σ. 4. Γιὰ τὸν Ἱατρικὸ Σύλλογο βλ. πρχ. Σ. Λουκάτος, *Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας καὶ ἡ Ἐπιάνηρος Πολιτεία*, Ἀθήνα 1959, σ. 62 - 65.

Ε Π Ι Τ Α Φ Ι Ο Σ

Αὐτοσχέδιος ἐκφωνηθεὶς εἰς τὴν κηδεῖαν τοῦ ἸΩΑΝΝΟΥ ΔΟΝΑ, Ἱατροῦ, ἐκ Κερκύρας, τελευτήσαντος αὐτόθι κατὰ τὸ 1839, Σεπτεμβρίου 11, Ε.Ν.

Υπὸ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΛΑΖΑΡΑ, Ἱατροῦ, τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων.

Μετὰ ἀπὸ τὸν τίτλο καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ κεῖμενο ὑπάρχει στὸ ἀριστερὸ μέρος τῆς στήλης τὸ motto :

«Ὁ μὲν βίος βραχύς, ἡ δὲ τέχνη μακρά...»

Vita brevis, ars longa.

Ἱπποκρ. —

Στὸ τέλος τῆς δεύτερης στήλης τῆς 12ης σελίδας καταχωρίζεται ἡ ἐξῆς

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ.

Ὁ ἀγαθὸς οὗτος τῆς Ἑλλάδος Ἱατρὸς ἀπέθανεν ἀπὸ ἓνα *Α ν θ ρ α κ α κ α κ ο ῆ θ η* (*Anthrax malin*) φανέντα μεταξὺ τῆς ὠμοπλάτης καὶ τῆς ῥάχews, καὶ ὅς τις δὲν ἐσχίσθη σταυροειδῶς ἐν καιρῷ, κατὰ τοὺς κανόνas τῆς τέχνης. Ἦτο ἡλικίας ἐτῶν 78. Ἡ ἀσθένειά του διήρκησεν ἡμέρας 17. Εἰτάφη δὲ μετὰ τῶν Πατέρων αὐτοῦ ἐν τῷ ναῷ τοῦ *Α γ ί ο υ Χ α ρ α λ ᾶ μ π ο υ ς* κατὰ τὸ *Μ α ν - τ ο ὕ κ ι ο ν*, Προάστειον τῆς Κερκύρας, ὅπου καὶ ἐγεννήθη.

Ὁ λόγος τοῦ Λαζαρά κυκλοφόρησε καὶ σὲ ἀνάτυπο : ἓνα ὀπίφυλλο στίς διαστάσεις τῆς ἐφημερίδας ($0,370 \times 0,235$) μὲ δυὸ δίστηλες ἀριθμημένες σελίδες ἀπὸ τὴν ἀρχὴν (1—2) καὶ δυὸ λευκές. Στὸ τέλος ἔχει καταχωρισθεῖ ἡ σημείωσις ποὺ παρατέθηκε πρὸ πάντων· δὲν ὑπάρχει καμιά ἐνδειξη γιὰ τὴν προέλευσίν του ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα. Ἀντίτυπο τοῦ ἀδιβλιογράφητου ἀπὸ τοὺς Γκίνη - Μέξκ καὶ φυσικὰ καὶ ἀπὸ τὸ Legrand ἀνάτυπου σώζεται στὸ Ληξούρι, στὴ Βιβλιοθήκῃ τῶν ἀδελφῶν Τυπάλδων Ἰακωδάτων. Εἶχε σταλεῖ στὸν ἓνα ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς, τὸ Χαράλαμπο, γιὰ τὸν Πάτρα, ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸ Λαζαρά· στὴ δεύτερη σελίδα τοῦ λευκοῦ φύλλου ἔχει γραφεῖ μὲ τὸ χέρι τοῦ ἀποστολέα : «Τῷ Ἱατρῷ κυρίῳ X : Τυπάλδῳ, Souvenir ! Ὁ συντάκτης Πάτρας».

7. Ἡ προσωπικὴ γνωριμιά τοῦ Λαζαρά μὲ τὸ Χαράλαμπο Τυπάλδο Ἰακωβάτο θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ ἀνάμεσα στὰ τέλη τοῦ 1838 καὶ στὰ 1839 : ὁ Χαράλαμπος μαζὶ μὲ τὸν ἀδελφὸν τοῦ Γεώργιου πηγαίνει στὸ Παρίσι γιὰ σπουδὲς στὰ 1837, καθὼς προκύπτει ἀπὸ κάποια ἐπιστολὴ τοῦ ἀδελφοῦ τοὺς Κωνσταντίνου (βλ. σχετικὰ Π. Μουλλάς, *Μαρτυρίες γιὰ τὸν Σολωμό*, «Ἑρανιστής», τ. 1/3-4 (1963), σ. 101-02, 106), ὅταν δηλαδὴ ὁ Λαζαράς εἶχε φύγει (1836) ἀπὸ τὴ γαλλικὴ πρωτεύουσα ὕστερ' ἀπὸ ἐντεκάχρονη διαμονή (1825 - 1836) καὶ ἐγκατασταθεῖ στὴν Κέρκυρα· οἱ ἀδελφοὶ Ἰακωβάτοι στὰ 1838 τὸν

Ὅπως συμβαίνει στὸν ἐπικήδειο τοῦ Ἀρβανιτάκη καὶ κατὰ κανόνα στοὺς περισσότερους ἐπικήδειους, λείπουν κ' ἐδῶ τὰ λεπτομερειακὰ στοιχεῖα ἢ οἱ ἀντικειμενικὲς ἐκτιμήσεις, ἐνῶ ἀντίθετα ἀφθονοῦν οἱ γενικὲς πληροφορίες, ποὺ οἱ περισσότερές τους ἀναφέρονται ὄχι στὸ τιμώμενο πρόσωπο ἀλλὰ στὶς ἀντιλήψεις τοῦ ἐγκωμιαστῆ τοῦ. Ὁ χαρακτηρισμὸς μάλιστα τοῦ λόγου τοῦ Λαζαρά ὡς αὐτοσχέδιου, ὅσο κι ἂν κρύβει μιὰν αὐταρέσκεια τοῦ συντάκτη τοῦ, ἐξηγεῖ τὴ γενικότητα τῶν βιογραφικῶν πληροφοριῶν: τὸ περιεχόμενο τοῦ ἐπικήδειου εἶναι περισσότερο μιὰ καταγραφή τῶν ἀντιδράσεων τοῦ Λαζαρά, ποὺ εἶχαν σὰν ἐρέθισμα τοῦ Δονᾶ τὸ θάνατο, παρὰ κάποια προσπάθεια παρουσίασης μὲ κάπως μεθοδικὸ τρόπο τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ ἔργου τοῦ νεκροῦ. Ἔτσι τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ λόγου εἶναι μιὰ πολεμικὴ ἐναντίον τῶν πρακτικῶν ἢ ἡμιμαθῶν γιαντρῶν, χρήσιμη δέδαια γιὰ τὴν ἐξεικόνιση τῆς κερκυραϊκῆς κοινωνίας στὸ πρῶτο ἡμῖσι τοῦ 19ου αἰ., ποὺ προσφέρεται ὅμως ἀρνητικὰ μόνο στὴν προβολὴ τῆς προσωπικότητος τοῦ Δονᾶ. Ὁ λόγος ἄλλωστε, διανθισμένος μὲ ἀρχαῖα ρητὰ καὶ ὄχι ἀπαραίτητα παραθέματα στὰ λατινικὰ καὶ στὰ γαλλικὰ, μαρτυρεῖ μὲ τρόπο παραστατικὸ τίς ἀντιλήψεις τοῦ ρήτορα, ἐνῶ παράλληλα ἀφήνει νὰ διαχυθοῦν οἱ ἀντίστοιχοι τοῦ Δονᾶ μέσα σὲ ἐμφαντικὰ δια-

Ἀπρίλη βρίσκονταν ἀκόμη στὸ Παρίσι (Π. Μουλλάς, ἔ.ἀ., σ. 102-03), ἐνῶ τὸν ἐπόμενο χρόνο ὁ Χαράλαμπος ἔχει ἐγκατασταθεῖ στὴν Πάτρα καὶ συνεκδίδει μὲ τὸ Γεώργιο στὴν Ἀθήνα μιὰν ἐργασία γιὰ τὴ σταφίδα (Η. Τσιτσέλης, *Κεφαλληνιακὰ Σύμμικτα*, τ. 1, Ἀθήνα 1904, σ. 650· τὸν τίτλο βλ. στοὺς Γκίνη-Μέξα, ἔ.ἀ., τ. 1, ἀρ. 3110).—Ὁ Π. Λαζαράς ἔμεινε στὴν Κέρκυρα ὡς τὸ θάνατό του (1878)· ἀπὸ τὰ βιβλιογραφικὰ του μνημονεύονται τά: Χριστόδουλος Βρυάκος, *Λόγος ἐκφωνηθεὶς πρὸ τοῦ νεκροῦ τοῦ Παναγιώτου Λαζαρά, ἐν τῷ Ἱερῷ Ναῷ τῆς Υ.Θ.Φ. τῶν Ξένων. Τῇ 5 Μαγτίου 1878*, ἐφ. «Εὐθύνη» (Κέρκυρας), ἔτ. Ε', φ. 200 (18.3.1878), σ. [3 - 4]· ἀνάτυπο προφανῶς ἀπὸ τὴν «Εὐθύνη» εἶναι τὸ βιβλιογραφούμενο ἀπὸ τὸ Legrand, *Bibliographie Ioniennne*, τ. 2, ἀρ. 3115· μονόφυλλο τοῦ Βρυάκου μὲ τὸν παραπάνω τίτλο· Σ. Κ. Παπαγεωργίου, *Προσφώνημα κατὰ τὸ μνημόσυνον τοῦ ἀειμνήστου Π. Λαζαρά ἱατροῦ ἐν τῷ ναῷ τῆς Υ.Θ.Φ. τῶν Ξένων τελεσθέν. Συνταχθὲν μὲν ὑπὸ τοῦ ἐν Μονάχῳ... ἀπαγγελθέν δὲ ὑπὸ Ι. Παπαδοπούλου*, ἐφ. «Εὐθύνη», ἔτ. Ε', φ. 213 (17.6.1878), σ. [3], φ. 214 (24.6.1873), σ. [2 - 3]· Ι. Λαμπρίδης, *Ζαγοριακὰ οἷς προσετέθησαν καὶ τινα περὶ Ἠλείρου*, Ἀθήνα 1870, σ. 34, 255 - 6, 256 - 62· Π. Χιώτης, *Ἐπιφανεῖς Ἐπιανήσιοι*, «Αἱ Μοῦσαι», ἔτ. ΙΒ' (1903 - 4), φ. 255 (15.11.1903), σ. 5· γιὰ κάποια αὐτοτελῆ δημοσιεύματα τοῦ Λαζαρά Γκίνη - Μέξα, ἔ.ἀ., τ. 1, ἀρ. 2286, 2375, τ. 2, ἀρ. 4381, 6363· γιὰ τὴν πατριωτικὴ του δράση στὸ Παρίσι βλ. καὶ Στ. Καρατζάς, *Κοραῆς καὶ Νικολόπουλος*, Ἀθήνα 1949, σ. 55 - 6· γιὰ τὰ κληροδοτήματά του σὲ ἡπειρωτικὰ σχολεῖα, Σκεῦος Ζερβός, *Ἐθνικὰ κληροδοτήματα καὶ δωρεαί*, Ἀθήνα 1925, σ. 358, 452, 724, 827, 1315. Πβ. καὶ σημ. 5.

τυπωμένες γενικότητες ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἱατρικὴν δεοντολογία καὶ τὶς ἀρετὲς τοῦ ἐγκωμιαζόμενου νεκροῦ. Ὅταν τέλος ὁ ρήτορας ἀποδλέπει στὴν ἐξαρση κάποιων ἀτομικῶν γνωρισμάτων τοῦ Δονᾶ, τὸ πεδίο τῶν ἀναφορῶν, μολονότι ξεφεύγει ἀπὸ τὴν ἀοριστία, δὲ γίνεται ὅσο θὰ ἐπιθυμοῦσε κανεὶς συγκεκριμένο. Τὸ ἀπόσπασμα ποὺ ἀκολουθεῖ περιλαμβάνει ὅσα σημεῖα ἀπὸ τὸ λόγο τοῦ Παναγιώτη Λαζαρά ἀναφέρονται ἄμεσα στοῦ Δονᾶ τὴν προσωπικότητα :

«Τοιοῦτοι Ἄνδρες, διαπρέψαντες εἰς τὴν Ἱατρικὴν, διὰ νὰ μὴν ἀναφέρω τοὺς εἰς ἄλλας ἐπιστήμας λαμπруνθέντας, ἐφάνησαν εἰς τὴν Νεωτέραν μας Ἑλλάδα, Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος ὁ ἐξ Ἀποβρῆτων, ὁ ἀειμνήστος Κοραῆς, οὗτινος ἡ δόξα ἀντήχησεν εἰς ὅλον τὸν Φωτισμένον Κόσμον, Νικόλαος ὁ Μαυρομάτης, ὁ Σκελλάριος, ὁ Περδικάρης, ὁ Βηλαράς, ὁ Ζουλάτης, ὁ Λάσκαρης, ὁ Ἰουδαῖος Μόρδος καὶ ἄλλοι πολλοί· καὶ τέλος, ὁ σεβαστός μας Νεστόρειος συναδελφὸς καὶ φίλος, σήμερον μακαρίτης Ἰωάννης Δονᾶς, τοῦ ὁποίου τὸν χαμὸν θρηνοῦμεν πικρότατα μετὰ τῆς τεθλιμμένης οἰκογενείας του.

Προικισμένος ἀπὸ τὴν φύσιν ὁ ἡμέτερος οὗτος ἐπίσημος Συμπολίτης μὲ τὰ κάλλιστα δωρήματα, τὴν ὀξύνοϊαν, τὸ ὀρθὸν τῆς κρίσεως, τὴν ζωηρότητα τῆς φαντασίας καὶ τὴν ἔνθερμον κλίσιν πρὸς τὰ καλὰ καὶ ἔνδοξα, ἐδιδάχθη εἰς Κέρκυραν, τὴν Πατρίδα του, τὰ Εὔγκυκλια Μαθήματα, τὴν Λατινικὴν καὶ Ἰταλικὴν Φιλολογίαν, μὲ μεγίστην ἐπίδοσιν. Ἀλλ' ἡ καρδία του ἀνεφλέγετο ἀπὸ τὸν ἔρωτα ἀνωτέρας καὶ τελειότερας παιδείας. «Τί ν ο ς γ ἄ ρ ο ὐ κ ἄ ν ἄ π ἄ γ ο ι π α ι δ ε ί η ς ἔ ρ ω ς ; π α τ ρ ί δ ο ς , τ ο κ ή ω ν , κ α σ ι γ ν ή τ ω ν , ἑ ω υ τ ῶ ν , μ έ σ φ ι θ α ν ἄ τ ο υ !»—Ἀρεταῖος : περὶ αἰτί : καὶ σημ. : Β 6'. σελ. : 56.—Ὅθεν καὶ τοιοῦτοτρόπως προπαρασκευασμένος, συγκατανεύσαντος καὶ τοῦ φιλοστόργου Πατρός του, ἔτρεξεν, ὥσει ἔλαφος διψῶσα εἰς τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, εἰς τὰς τότε ἀκμαζούσας τῆς Ἰταλίας Ακαδημίας, τὴν Βελωνιακὴν, καὶ ἐκείνην τοῦ Παταύτου, διὰ νὰ σπουδάσῃ κατ' ἐκλογὴν τὴν τέχνην τῶν Ασκληπιαδῶν. Ὑπὸ σοφοῦς διδασκάλους, φιλόπονος εἰς τὸ ἄκρον, πνέων φιλοτιμίαν καὶ πατριωτισμόν, ἔχων πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ Ἱπποκράτειον ῥητὸν «Ὁ μ ἔ ν β ί ο ς θ ρ α χ ύ ς , ἡ δ ἔ τ ἔ χ ν η μ α κ ρ ᾶ...» καὶ τὸ Ομηρικὸν «Αἰ σ χ ρ ὸ ν δ η ρ ό ν τ ε μ έ ν ε ι ν · κ ε ν έ ο ν τ ε ν έ ε σ θ α ι» ἀφιερῶθη ὅλως εἰς τὴν θεωρίαν καὶ πράξιν τῆς φιλανθρώπου ταύτης τέχνης· καὶ ἀφ' οὗ ἔλαβεν Ἀξίως τὸν στέφανον, ἐπέστρεψεν ὥς φιλεργὸς μέλισσα εἰς τὴν φιλιτάτην τοῦ Πατρίδα. Επεχείρησε πάραυτα νὰ

δοθηῇ τὴν πάσχουσαν Ἀνθρωπότητα, καὶ εὐδοκίμησεν ὡς πρακτικὸς θαυμάσιος. Ἦτο βαθὺς παρατηρητὴς· διότι ἐφύλαττεν ἀνεξάλειπτα εἰς τὴν μνήμην του τὰ παραγγέλματα τῶν μεγάλων Ἱατροδιδασκάλων, τοῦ Ἱπποκράτους τό: «Μέγα δὲ μέρος ἡ γοῦμαι τῆς τέχνης εἶναι τὸ δύνασθαι Σκοπεῖν».—Επιδημ: 3.—τοῦ Φριδερ: Οφφμανν τό: «Ars medica tota in observationibus», τοῦ μεγάλου Ἀλλέρου τό: «Ille solus morbum curavit qui ejus causas cognovit, noscere enim causam morbi est arcanum».

Ελογίζετο, ἀνεγίνωσκεν ἀκαταπαύστως, ἐσύγκρινε τὰς παρατηρήσεις του, ἐσύλλεγε τὰς ἀναφορὰς καὶ ἀναλογίας τῶν, ἐσυμπέραινεν, ἐφιλοσοφοῦσεν, ἐκαθολίκευεν, ἐσυστημάτιζεν, ἐστάθμιζε τὰς ἰδέας του, κατὰ τὴν παραίνεσιν τοῦ Μοργάννη: «Neque enim numerandae sed perpendendae observationes.» Ἐν συντέμῃ, ἐθεώρει καὶ ἐπραττεν ὡς Ἱατροφιλόσοφος. «Ratio et observatio sunt duo medicinae cardines».

Πόσαι ἄλλαι γνώσεις, πόση πολυμάθεια, πόση πολυειδὴς ποιητικὴ χάρις, πόση κομφότης εἰς τὸ ὕψος, πόση εὐτραπελία εἰς τὴν συναναστροφὴν, ἐστόλιζαν τὸν ἀγχίνου τοῦτον ἄνδρα, τὸ μυχτυροῦν τὰ σωζόμενα πονήματά του, καὶ ὅσοι ἐκ τοῦ πλησίον αὐτὸν ἐγνώρισαν. Πολίτης τῷόντι, ἐστάθη πάντοτε φιλελεύθερος, ἀνεξάρτητος. Φιλάνθρωπος Ἱατρος, ὡς καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ἔσχατόν του γῆρας, ὁσάκις ἐκαλεῖτο εἰς τὴν καλύδην τοῦ πτωχοῦ, ἔτρεχε προθύμως, ἂν καὶ ἡμιπαράλυτος, τρέμων, κεκυφώς, δὲν ἐλησμονοῦσε τὰ θεῖα ταῦτα τοῦ Σωτῆρος λόγια: «Εφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τῶν ἀδελφῶν μου τούτων τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε.» «Δωρεὰν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε.» «Τὰς ἰάσεις παρέχετε πᾶσι τοῖς δεομένοις.» Τὰ πολυώνυμα Ἰωάννινα, ἡ Ἡπειρος σύμπασα, ὅπου πολλοὺς χρόνους εὐὺπολήπτως καὶ ἐλεημόνως ἐπραξεν, ἐνθυμοῦνται εἰσέτι μὲ εὐγνωμοσύνην τὸν ζῆλον καὶ τὰς ἀγαθοεργίας του.

Χριστιανὸς ὀρθόδοξος, ὦ Ἰαματικὲ Ἰωάννη Δονᾶ, μεταδέδηκας ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν. Εὐεργέτης τὴν ἀνθρωπότητα, ἐτίμησας τὴν Πατρίδα, τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγώνισαι. Ἡ Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἱατρικῆς καὶ Φιλολογίας θέλει διαιωνίσει τὸ μνημόσυνόν σου(...).

Οἱ βιογραφικοὺ ἐνδιαφέροντος πληροφορίες τοῦ Λαζαρά εἶναι εὐκόλο νὰ δισταυρωθοῦν μὲ τίς ἀντίστοιχες ὁσων ἔχουν βιογραφῆσαι τὸ Δονᾶ ἢ ἔχουν διασώσει γι αὐτὸν κάποιες εἰδήσεις: οἱ σπουδὲς του στὴ Βολόγνα καὶ στὴν Padova, ἤδη γνωστὲς ἀπὸ τοὺς παλαιότερους ἢ τοὺς σύγχρονους συγγραφεῖς, ἐπιβαιώνονται τῶρα καὶ προσδιορίζονται πε-

ρισσότερο μὲ τὴν εἴδηση ὅτι πραγματοποιήθηκαν «κατ' ἐκλογὴν» κι ὅτι περατώθηκαν «Ἀξίως» μὲ τὴν ἀπόκτηση τοῦ ἀναγκαίου διδακτορικοῦ διπλώματος· τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἐξάσκηση ἀπὸ τὸ Δονὰ τοῦ Ιατρικοῦ ἐπαγγέλματος στὰ Γιάννενα διασαφηνίζονται, γιατί φανερώνεται ὅτι εἶχε ἐγκατασταθεῖ ἐκεῖ γιὰ ἓνα ἀκαθόριστο ἀλλὰ μακρὸ χρονικὸ διάστημα, ἐνῶ παραδιδόταν ὅτι τὴν Ἡπειρο τὴν ἐπισκεπτόταν ὡς καλεσμένος τῶν πασάδων· ἀνοιχτὸ ἀντίθετα μένει μαζί μ' ἄλλα τὸ θέμα τῆς διαμονῆς του στὴν Ἰταλία μετὰ τὶς σπουδές του καὶ οἱ μαρτυρημένες ἀπὸ ἄλλα τεκμήρια δραστηριότητές του στὴν Κέρκυρα. Ἀσάφεια σχετικὰ μὲ τὰ συγγραφικὰ ἔργα τοῦ Δονᾶ ὑπάρχει καὶ στοῦ Λαζαρά τὸ λόγο καθὼς καὶ στοῦ Ἀρβανιτάκη· μνημονεύονται, χωρὶς νὰ κατονομάζεται κανένα ἀπ' αὐτά, τὰ «σωζόμενα πονήματά του», δηλαδὴ κάποια γραπτὰ του ποὺ προφανῶς ἔμειναν ἀνέκδοτα· ἀντίθετα δὲ γίνεται κανένας λόγος γιὰ τὴν «Ἐπιστολὴ Ἀπολογητικὴ» πού, μολονότι ἐκδόθηκε ἀνώνυμα (στὰ 1793 τὸ ἰταλικὸ κείμενο καὶ στὰ 1802 ἡ ἑλληνικὴ του μετάφραση) εἶχε ἀπὸ νωρὶς γνωστοποιηθεῖ ὁ συγγραφέας της.⁸ Μπορεῖ νὰ ὑποθέσει κανεὶς ὅτι ἡ ἀποσιώπηση τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἴσως ὀφείλεται στὸν ἀντισημιτικὸ του χαρακτήρα· καὶ οἱ δυὸ ρήτορες ἴσως νόμισαν ἄσκοπο νὰ προκαλέσουν τὴν κερκυραϊκὴ ἐδραϊκὴ κοινότητα, ποὺ ὁ δεῦτερος ἔμμεσα τὴν τίμησε ἀναφερόμενος σ' ἓναν ἐκλεκτὸ τῆς ἐκπρόσωπο, τὸ γιατρὸ Lazaro de Mordo ποὺ εἶχε πεθάνει στὰ 1823 ὕστερ' ἀπὸ μιὰν ἀξιόλογη ἐπιστημονικὴ καὶ κοινωνικὴ σταδιοδρομία.

Σπ. Ι. Ἀσδραχᾶς

8. Βλ. σχετικὰ σημ. 1.